

Els joglars caralans

Autor(en): **Tavani, Giuseppe**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Versants : revue suisse des littératures romanes = Rivista svizzera delle letterature romanze = Revista suiza de literaturas románicas**

Band (Jahr): **28 (1995)**

PDF erstellt am: **16.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-263571>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

ELS JOGLARS CATALANS

E el senyor rei, ab la corona e-l cap així con havia segut a la taula e ab lo pom en la man dreita e la verga en la man sinestra, llevà-s de la taula e venc seure al dit siti, al palau; e als seus peus, entorn d'ell, segueren nobles, cavallers, e nosaltres ciutadans. E con foren tots asseguts, En Remasset, joglar, cantà, altes veus, davant lo senyor rei, un serventesc novell que el senyor infant En Pere hac fet a honor del dit senyor rei. [...] Enaprés, com lo dit Remasset hac dit lo dit serventesc, En Comí dix una cançó novella qua hac feta lo dit infant En Pere; e per ço con En Comí canta mills que null hom de Catalunya, donà-la a ell que la cantàs. E con l'hac cantada, callà, e llevà-s En Novellet, joglar, e dix, en parlant, set-cents versos rimats que el dit senyor infant havia novellament feits¹.

L'episodi esmentat per Ramon Muntaner no podria ésser més suggestiu i al mateix temps més aclaridor d'una pràctica tradicional que preveia l'assignació de papers, repertoris i funcions diferents als joglars lírics i als joglars narratius, i fins i tot als especialitzats en l'execució de cançons o de poemes morals i didàctics: en efecte, el primer dels tres joglars, En Remasset, canta un sirventès en el qual l'infant «li dix [al rei] ... què significava la corona, e el pom e la verga [les insígnies de la reialesa], ne, segons la significança, lo senyor rei què devia fer», i el tercer, En Novellet, declama — no canta — un text, probablement en «noves rimades», de contingut

¹ Ramon Muntaner, *Crònica*, cap. CCXCVIII, dins *Les Quatre Grans Cròniques*, Revisió del text, pròlegs i notes per F. Soldevila, Barcelona, Editorial Selecta, 2ª ed., 1983, p. 942. L'ocasió a la qual es refereix la descripció de Muntaner és la de les cerimònies de la coronació (1327) d'Alfons III el Benigne. Al capítol precedent, Muntaner descriu les execucions que l'infant Pere va fer durant el banquet reial, «cantant una dansa novella que hac feta...a cascuna vianda...; e donarens'hi ben deu viandes» (ed. cit., pp. 941-942).

anàlogament didascàlic²; al segon, en canvi, és confiada l'execució d'una cançó «per ço con...canta mills que null hom en Catalunya». Tots tres tenen dret al «nom de joglar» — , d'acord amb la *dispositio* elaborada per Guiraut Riquier en nom d'Alfons el Savi³, i bé que al cantor líric Ramon Muntaner no atribueixi el títol de cortesia «En»⁴ — , i tanmateix cadascú té la seva especialització, encara que aquesta sigui determinada més per la forma que pel contingut del text. És verosímil que es tractés de tres joglars catalans, bé que Remasset — si hom accepta la identificació amb el joglar Ramaç per mitjà del qual el tolosà Joan de Castellnou tramet pels mateixos anys una poesia al mateix rei pel tràmit de l'infant⁵ — pugui haver estat natural d'Occitània. Quant al joglar Comí, que — com ens dirà més

² Sobre el «regiment que el dit senyor rei deu fer a ordinació de la sua cort e de tots los seus oficials, així en la dita cort sua, com per totes les sues províncies»: *loc. cit.* De l'infant Pere — personalitat d'extraordinària complexitat (a més de poeta, relacionat amb representants de la poesia tolosana, com ara Raimon de Cornet i Joan de Castellnou, fou un polític de gran relleu, diplomàtic, guerrer, savi, tractadista polític-moral) no ha estat conservat cap text, de manera que no sabem quina llengua va emprar en la composició de les peces esmentades per Muntaner — el provençal, el català o, més probablement, aquella barreja artificial i inestable dels dos mitjans expressius que, al llarg del segle XIV, esdevingué el llenguatge líric habitual dels poetes catalans: veg. G. Tavani, *Breu història de la llengua catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1994, pp. 69-78 i *id.*, *Per a una història de la cultura catalana medieval*, Barcelona, Curial, en publ. (cap. III, «Tolosa i Barcelona: dos Consistoris per a una poesia»).

³ El text de la *Supplicatio* de Guiraut Riquier i de la *Declaratio* d'Alfons el Savi es pot llegir a les edicions de V. Bertolucci Pizzorusso, «La Supplica di Guiraut Riquier e la Risposta di Alfonso di Castiglia», dins *Studi Mediolatini e Volgari*, XIV, 1966, pp. 8-135, i de E. Vuolo, «Per il testo della Supplica di Guiraut Riquier ad Alfonso X», dins *Studi Medievali*, 3ª serie, IX, 1968, pp. 729-806.

⁴ Ho havia fet al cap. CCLXXI de la seva *Crònica*: veg. *Les Quatre Grans Cròniques*, cit., p. 910.

⁵ M. De Riquer, *Història de la literatura catalana*, 3 vols., Barcelona, Ariel, 1964, III, p. 526.

tard — cantava «mills que null hom de Catalunya», Muntaner ens diu⁶ que pel seu tràmit va enviar «al senyor rei e al senyor infant, el sermó que havia escrit (1322) en estil de cançó de gesta per tal d'aconsellar a Jaume II la conquesta de Sardenya.

L'escenari de l'exhibició reproduïx a grans trets el que havia descrit, un segle abans, un altre català, Raimon Vidal, al seu *Castia-gilos*⁷:

E a lo reis fag ajustar
 man cavaier e man joglar
 en sa cort, e man ric baro;
 e can la cortz complida fo,
 venc la reina Lianors...
 Ab tan ve-us un joglar ses brui
 denan lo rei, franc, de bon aire...

A l'un com a l'altre text, un o més joglars canten, declamen, diuen o contenen, en la presència del rei i de la cort, reunida per assistir a l'exhibició, una peça feta expressament per a l'ocasió — en el primer cas — o treta de llur repertori. Les dues corts es situen en llocs i temps diferents — a la Catalunya dels primers decennis del segle XIV i a la Castella del final del XII —, i les circumstàncies de les actuacions també són diferents — la solemnitat d'una coronació i la vinguda d'un joglar estranger, probablement català o aragonès —, i tanmateix el cerimonial és idèntic: el rei i els seus cortesans — entre els quals hi ha joglars i tot — s'apleguen i es disposen a assistir a la funció joglaresca, sens dubte menys divertida la primera que la segona, bé que ambdues intencionalment didascàliques.

Raimon Vidal és l'escriptor català que més atenció va prestar als joglars del seu temps, i les referències que ens dóna al llarg dels seus poemes ens ofereixen elements interessants, encara que no sempre i

⁶ Veg. la seva *Crònica*, cap. CCLXXI, i el *Sermó* al cap. següent: *Les Quatre Grans Cròniques*, pp. 910-914.

⁷ P.-C. 411, I; reproduïxo el text segons una lectura meua.

no del tot fiables, sobre la joglaria contemporània. El narrador de «las novas» del *Castia-gilos* se'ns presenta, per exemple, com una mena de propagandista autoritzat i influent de la ideologia cortesa, quan a la fi de la novel·la recomana al rei de Castella de prohibir la gelosia en el seu regne:

Per qu'ieu, francs reys, vos vuelh pregar
vos e ma dona la reina,
en cui pretz e beutatz s'aclina,
que gilozia defendatz
a totz los homes molheratz
que en vostra terra estan,

i el rei — que a l'inici de l'exhibició, accedint promptament a una demanda del joglar, havia imposat el silenci més absolut fins que el narrador no hagués acabat

([...] M'amor a perduda
qui parlara d'aici avan,
tro aja dig tot son talan) —

es conforma al suggeriment, recomanant a tots els de la seva cort que aprenguin «las novas» i la lliçó de comportament que la narració implica.

I encara, si el «joglaret» que — a la darrera part del *Judici d'Amor*⁸ —, rep l'encàrrec honorós de plantejar a N'Uc de Mataplana la qüestió proposada per les dues dames, era molt probablement occità⁹, és possible que el «joglaret» «vestitz e caussatz...a for del temps» amb qui Raimon Vidal, al seu poema *Abrils issi'e mays*

⁸ P.-C. 411, II; veg. M. Cornicelius, *So fo e-l temps c'om era iays*. Nouvelle von Raimon Vidal nach den vier bisher gefundenen Handschriften zum ersten Mal herausgegeben, Berlin, 1888.

⁹ Es tracta, en tot cas, d'un personatge de categoria, del qual Raimon Vidal dirà: «Anc no vi pus cortes joglar / ni que mielhs saupes acabar / son messatge cortesamen».

intrava, dialoga «en la plassa de Bezaudun» fos català: un joglar que ha freqüentat moltes corts provençals, que sap

[...] romans dir e contar
 e novas motas e salut
 e autres contes expandutz
 vas totas partz, azautz e bos,
 e d'En Guiraut vers e chansos
 e d'En Arnaut de Maruelh mays
 e d'autres vers e d'autres lays
 que ben deuri'en cort caber¹⁰,

i que, ara que «jangladors» e «hufaniers» dominen dins la societat cortesa d'Occitània, ve fins a una petita vila catalana per a demanar consell a Raimon Vidal, pot ésser — naturalment — un occità atret pel renom de què gaudia el trobador, però és més probable que sigui un català el qual, després d'haver estat, durant molts anys, al servei de senyors provençals, en un moment de conjuntura desfavorable torna al seu país.

Probabilitats, possibilitats, hipòtesis: de fet, quan es parla de joglars, resulta difícil determinar-ne la procedència, a causa precisament de la mobilitat pròpia de llur professió, i rares vegades les fonts són explícites en aquest respecte¹¹. Només en el cas del joglar Cabra sabem del cert que era català, perquè el trobador Guiraut de Cabreira (Guerau III Ponç de Cabrera, documentat des de l'any 1145 com a

¹⁰ P.-C. 411, III, v. 40-47; veg. el text dins *Abrils issi'e mays intrava*. Lehrgedichte von Raimon Vidal v. Bezaudun. Kritischer Text mit Einleitung, Übersetzung und Kommentar von Dr. Wilhelm Bohns, Erlangen, 1903, p. 23.

¹¹ Sobre els joglars, a més de les obres clàssiques de L. Gautier (cit. a la n. 19) i d'E. Faral (*Les jongleurs en France au Moyen Age*, Paris, Champion, 1910), es pot veure l'assaig recent de J. D. A. Ogilvy, «*Mimi, scurrae, histriones*: Entertainers of the early Middle Ages», *Speculum*, XXXVIII, 1963, pp. 603-619. Consideracions interessants sobre la joglaria en general es troben també el llibre de T. Saffiotti, *I Giullari in Italia. Lo spettacolo, il pubblico, i testi*, Milano, Xenia Edizioni, 1990.

vescomte de Girona i d'Urgell¹²), a la cort del qual ell estava adscrit, li diu, en son *ensenhamen*,

jes gran saber
non pots aver
si fors non ieis de ta rejon¹³.

En canvi, només hipotètica, encara que molt versemblant, és la naturalesa catalana dels joglars encarregats per Guillem de Berguedan de difondre els seus sirventesos i les seves cançons. El trobador «se esmera en nombrar a sus juglares» que «eran siempre sus fieles mensajeros»¹⁴, «los trata con afecto y, como es habitual entre los trovadores, los tutea»¹⁵: Raimon de Patz, Arnaudó, Montanier, Oliver, i «mon joglar de Ripoles» (el meu joglar del Ripollès), si aquest no s'identifica amb algun dels precedents.

Les notícies disponibles sobre els joglars segurament catalans viscuts al llarg dels segles XII i XIII, són, doncs, ben limitades: i nogensmenys, les que tenim ens informen d'una manera prou detallada sobre llur activitat i llur repertori. Els joglars al servei d'un

¹² Sobre la identificació del trobador amb Guerau III, veg. F. Pirot, *Recherches sur les connaissances littéraires des troubadours occitans et catalans des XIIe et XIIIe siècles* (= Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, t. XIV, 1972), pp. 132-196. D'opinió diferent és S. Cingolani, «The *Sirventes-ensenhamen* of Guerau de Cabrera. A Proposal for a New Interpretation», *Journal of Hispanic Research*, 1, 1992-93, pp. 191-201, el qual suposa que el Guiraut de Cabreira autor de *Cabra joglar* seria, al contrari, Guerau IV, i que per tant el text en qüestió no s'hauria de situar a mitjan segle XII sinó a les acaballes de la mateixa centúria. Sigui com sigui, sembla evident que Guiraut de Cabreira dirigeix les seves observacions a un joglar l'activitat del qual havia d'ésser circumscrita a una «regió» culturalment excèntrica, que no era certament l'Occitània de mitjan segle XII.

¹³ *Cabra joglar*, P.-C. 242a, 1, vv. 31-33: veg. C.A.F. Mahn, *Gedichte der Troubadoure in provenzalischer Sprache*, III, Berlin, Ferd. Duemmler, 1864, p. 212 (n° 1033).

¹⁴ R. Menéndez Pidal, *Poesía juglaresca y orígenes de las literaturas románicas*. Problemas de historia literaria y cultural, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1957, p. 112.

¹⁵ M. De Riquer, *Guillem de Berguedà*, 2 vols., Abadía de Poblet, 1971, I, pp. 146-151 («Los juglares de G. de B.»).

noble — perquè només d'aquests sabem alguna cosa — eren en general tractats com a amics: hom els confiava no solament la difusió de les cançons del senyor sinó també, en el cas, per exemple, de Guillem de Berguedan, d'altres encàrrecs més delicats. I fins i tot quan hom els retreu la insuficiència de llurs coneixements — als *ensenhamens* de Guiraut de Cabreira i de Raimon Vidal —, hom ho fa més per a exhibir la competència de l'increpador que per a posar de relleu la ignorància de l'increpat. La mateixa extensió de la llista dels jocs i dels textos (lírics, èpics, narratius) que «Cabra joglar» hauria de conèixer i no coneix, ens diu que l'*ensenhamen* d'En Guiraut és només un escarn jocós, d'un caràcter semblant a les «cantigas d'escarnho» en les quals els trobadors gallecs i portuguesos increpaven llurs joglars d'incompetència i d'incapacitat professional. Segons aquesta llista, Cabra toca la viola i canta molt malament — i això és tòpic —, no sap ni ballar ni fer acrobàcies («trasgitar»), no posseeix cap competència poètica, ignora les composicions de Jaufre Rudel i de Marcabru, d'Alfons i d'Eble, les cançons de gesta, els romans i els fabliaux més famosos: Cabra no pot contestar a les acusacions, perquè — a diferència dels joglars gallecs i portuguesos — els joglars catalans no tenen veu, no participen — o almenys no tenim notícia d'una llur eventual participació — en aquest joc burlesc i divertit que era habitual a la cort d'Alfons el Savi. L'*ensenhamen* de Raimon Vidal no és tan vehement, suggereix més que acusar, i ho fa amb paraules mesurades; el mateix capteniment d'En Raimon és diferent del de Guiraut de Cabreira (i es comprèn que sigui així, perquè és diferent el tipus de relacions existent entre els dos personatges): el trobador de Besalú escolta atentament el discurs pronunciat pel joglaret per tal de presentar-se i explicar el motiu de la seva vinguda, i només l'interromp per invitar-lo a dinar:

[...] Amicx, ses tot musatje
 vuelh que·ns anem a disnar.
 Apres, si res voletz comtar,
 dire o pauc o trop o mout,

ieu soi sel que, ses cor estout,
vos auzirai mot volontier¹⁶.

«Après manjar en un vergier», el joglaret exposa les seves queixes sobre la decadència de les corts i el menyspreu en que ara els grans senyors tenen les exhibicions dels joglars; tot seguit, Raimon Vidal pren al seu torn la paraula, però no per increpar sinó per donar consells basats en l'experiència que ell mateix s'ha fet freqüentant les corts senyorials: consells sobre la manera de captenir-se i sobre la quantitat, la qualitat i la varietat dels textos que han de fer part d'un repertori joglaresc. Nogensmenys, malgrat la diversitat de les situacions i del to emprat pels diferents autors, en tots els textos esmentats l'actitud envers els joglars és benèvola: amistosa i indulgent la de Raimon Vidal i d'En Guiraut, respectuosa i tot la del rei de Castella i de la cort d'Alfons el Benigne; i també l'accent polèmic adoptat pel de Cabrera al seu *ensenhamen* manifesta, d'una manera sobrecarregada i burlesca, la simpatia que té pel joglar inhàbil i ignorant: al cap i a la fi, el seu discurs és una sol·licitació molt enèrgica a Cabra perquè surti de l'àmbit limitat del país per tal de corregir el seu provincialisme i adequar el seu repertori a les expectatives d'un públic més exigent que el de la petita cort vescomtal. Entre els trobadors catalans, l'única excepció sembla ésser la de Cerverí de Girona, el qual — com veurem més endavant — a l'amonestament que va dirigir a un joglar, adopta un to untuosament paternal, però fonamentalment crític, en línia amb l'actitud dels moralistes.

Fora de l'àmbit trobadoresc, la disposició envers els joglars no és tan benèvola com la de Raimon Vidal, Guillem de Berguedan i Guiraut de Cabreira, bé que hom admeti la possibilitat d'exhibicions joglaresques «honestes». Al segon volum del seu *Dotzè del Cre-*

¹⁶ *Abrils issi'e may's intrava*, vv. 70-75; ed. cit., pp. 24-25.

stià¹⁷, Francesc Eiximenis, tot i admetent que el príncep, «per aver solaç, pot hojr bons trufadors e solacers, e qui sàpien bé la art e bé motejar curtament e sense offensa d'altre», fa una distinció molt clara entre «alscuns jutglars, qui jamés no trufen sinó offenent quiucom altre present o dient mal d'alcun absent» i els «bons trufadors e solacers, e qui sàpien bé la art e bé motejar curtament e sens offensa d'altre»¹⁸. En efecte, la distinció entre joglars bons i joglars dolents, o més aviat, entre joglars tolerables i tolerats — els que executen textos dignes — i joglars condemnables — els que canten cançons indecents —, és l'única que fan els moralistes. Per exemple, Thomas Cabham, al seu famós *Penitential*, escrit al final del segle XIII, a més dels acròbates que «damnabiles sunt» i dels clergues vagants, és a dir, dels «goliards», «etiam damnabiles», ajunta en una categoria única els músics i els cantors, que reparteix entre dues classes: els *lascivi* o joglars lírics i els *joculatores* o joglars narratius:

Est etiam tertium genus histrionum qui habent instrumenta musica ad delectandum homines, et talium sunt duo genera. Quidam enim frequentant publicas potationes et lascivas congregationes, et cantant ibi diversas cantilenas ut moveant homines ad lasciviam: et *tales sunt damnabiles sicut alii*. Sunt autem alii, QUI DICUNTUR JOCULATORES, qui cantant gesta principum et vitam sanctorum, et faciunt solatia hominibus vel in ægritudinibus suis vel in angustiis, et non faciunt innumeras turpitudines sicut faciunt saltatores et saltatrices et alii qui ludunt in imaginibus inhonestis et faciunt videri quasi quædam fantasmata per incantationes vel alio modo. Si autem non faciunt talia, sed cantant in instrumentis suis gesta principum et alia talia utilia et faciunt solatia hominibus, sicut supradictum est, BENE POSSUNT SUSTINERI TALES, sicut ait Alexander Papa. Cum quidam jocular quæreret ab eo utrum posset salvare animam suam in officio suo, quæsivit Papa ab eo utrum sciret aliquod aliud opus unde vivere

¹⁷ Veg. el *Dotzè llibre del Crestià.*, II, 1. Edició a cura C. Wittlin, A. Pacheco, J. Webster, J. M. Pujol, J. Figuls, B. Joan i A. Bover, Girona, Col·legi Universitari de Girona-Diputació de Girona, 1986.

¹⁸ *Ibid.*, cap. 558, p. 205 de l'ed. esmentada.

posset: respondit joculator quod non. Permisit igitur Papa quod ipse viveret de officio suo, *dummodo abstineret a prædictis lasciviis et turpitudinibus*¹⁹.

Aquest passatge del *Penitentiale* de Cabham constitueix sens dubte la més completa enunciació de les diferents habilitats joglaresques i la més significativa formulació de l'actitud adoptada per les jerarquies eclesiàstiques enfront del fenomen joglaresc: una actitud caracteritzada per la més rigorosa reprovació de qualsevol gènere d'actuació que no sigui el relat dels fets memorables dels prínceps i la narració de la vida i dels miracles dels sants, de manera que els únics joglars tolerats — els que «vicini sunt excusationi» — són els que «cantant cum instrumentis et de gestis ad recreationem et forte ad informationem»²⁰. Per tant, els joglars que executen cançons líriques són «damnabiles» ni més ni menys que els que es disfressen o es despullen «turpiter» o es cobreixen la cara amb màscares («horribiles larvas») o els que, per complaure els presents, escarneixen els absents («dicunt opprobria et ignominias de absentibus ut placeant aliis»)²¹.

La imatge del joglar líric és, doncs, negativa. Ramon Llull, quan parla dels joglars «no vertaders» i per tant censurables, no es manifesta menys hostil que els altres moralistes contemporanis: al contrari, la seva crítica és encara més incisiva:

7. [...] nós veem que per ço que·ls joglars fan e dien, que són contençons e guerres e baralles enfre·ls prínceps e·ls cavallers e·ls pobles. E per los joglars són dones desmaridades, e poncelles

¹⁹ Mss. lat. 3218, f. 32 v° y lat. 3529, f. 40, ambdós de la Bibliothèque Nationale de París: cf. B. Haureau, *Notices et extraits de manuscrits*, XXIV, 284, 285, cit. per L. Gautier, *Les épopées françaises. Étude sur les origines et l'histoire de la littérature nationale*, 2ª ed. entièrement refondue, Paris, H. Welter, 1892, II, pp. 21-22 (nota).

²⁰ *De septem sacramentis*, text del segle XIII: ms. lat. 14.859, f. 322, de la Bibliothèque Nationale de París, cit. per L. Gautier, *Les épopées françaises*, cit., II, 24 (nota).

²¹ *Penitentiale* de Thomas de Cabham, cit.

corrompudes e ensutzades; e per los joglars són hòmens altius e ergulloses, e desconeixents e deslleials.

8. Los joglars veem, Sènyer, que de nits van sonant los estruments per les places e per les carreres, per tal que moven lo coratge de les fembres a puteria, e que facen falsia e traició a lurs marits. On, los joglars, Sènyer, no tan solament los abasta lo dia a fer mal e a tractar, que encara volen far mal de nits, on totes coses han ocasió que posen, e que cessen de fer mal.

9. Los malvats joglars veem, Sènyer, ésser maldígols e malmescladors enfre un príncep e altre, e enfre un baró e altre; e per la mala fama que sembren los joglars, e per l'oi e la mala voluntat que engendren enfre ls alts barons, per ço veem destruir emperis e regnats, e comdats e terres, viles e castells. E doncs, Sènyer, quals hòmens fan tan de mal en est món com joglars?²²

I tanmateix, ell intenta rescatar la figura del joglar, donar-li dignitat convertint-la «a lo divino» — és a dir, creant la figura de Ramon lo foll, el joglar penitent de *Evast e Blanquerna*, o la del Joglar de Valor que es presenta a un banquet ofert per un cardenal i, al moment de la sobretaula, canta i executa melodies en honor a la Verge — , o distingint entre joglars «vertaders» e jograls «no vertaders»:

19 [...] Volria veer, Sènyer, jograls qui anassen per les places e per les corts dels prínceps e dels alts barons, e que anassen dient la propietat qui és en los dos moviments e en les dues entencions, e la propietat e la natura qui és en los cinc senys corporals e los cinc espirituals, e que dixessen totes les propietats qui són en les cinc potències de l'ànima.

20. Si aitals joglars, Sènyer, anaven per lo món, aquells serien vertaders joglars e loarien ço qui fa a loar e rependrien ço qui fa a rependre. Ma per ço que les gents no volen ésser represes de lurs

²² Ramon Llull, *Libre de contemplació*, cap. CXVIII «Com hom se pren guarda de ço que fan los joglars», dins R.Ll., *Obres Essencials*, Barcelona, Editorial Selecta, 1960, II, p. 356.

falliments e volen haver laor de lurs greus falliments, per açò són tan pocs jograls de veritat, e-n són tants de mentiders.

21. Aquells qui volen ésser joglars vertaders, en vós a loar e a honrar e a amar e a servir, venguen, Sènyer, e vagen per aquesta *Art de contemplació*, car en ella atrobaran moltes de novelles raons e moltes de belles paraules per les quals poran loar e amar e servir [...].

23. Si los joglars, Sènyer, per art e subtilea que han, saben concordar la nota e-l ball e les voltes e-ls lais que fan en los estruments, ab la nota que imagenen en lo cor, com pot ésser aquesta meravella, Sènyer, que ells no saben obrir lur cor a loar-vos e a conèixer que ells no deuen loar nulla cosa d'on mal esdevena? [...] ²³.

L'intent, o millor, el projecte implícit en l'obra de Ramon Llull, de transformar un ofici eminentment laic i substancialment irreverent en una activitat de caire religiós — concebint la figura d'un joglar al servei de l'església i de Déu, i que executés exclusivament textos exemplars —, no és, en realitat, tan utòpic com pot semblar de primer antuvi. D'altra banda, el propòsit d'adreçar a l'edificació de les masses el poder de persuasió exercitat pels joglars damunt llurs públics no fou exclusiu dels moralistes o de les jerarquies eclesiàstiques, perquè fins i tot un joglar-trobador com ara Cerverí de Girona, al servei de l'infant Pere, no solament va escriure una composició moral titulada *Lo vers dels cinc sentits naturals*²⁴, sinó que recomana a un altre joglar que deixi la seva vida tan deshonest a i es dediqui a lloar la Verge:

Eu no-us dic mal, frayre, mas car volria
que laxassatz la falsa confrayria
e lausesatz, xantan, Santa Maria,
que-l mon e nos deffen e guard'e guia:

²³ *Id., ibid.*, p. 357.

²⁴ *Peccatz mortals me par qu'es de son pars*, P.-C. 434a, 45.

c'ab lo seu chan cantar se-n cantaria
tals qui sens leys leu nos dechantaria²⁵.

Una posició, aquesta de Cerverí, encara més nítidament orientada cap a la rehabilitació de la joglaria i a la seva recuperació en funció edificant, que l'expressada per Guiraut Riquier en l'esmentada súplica a Alfons el Savi i en la disposició per ell mateix elaborada en nom del rei: en efecte, mentre que Cerverí reflecteix una actitud anàloga a la de Ramon Llull, Guiraut Riquier — amb la seva rigorosa distinció entre els «bufos» que «fan llurs jocs vas», els «joglars» que «se sabon captener / entre las ricas gens», els «trobadors» «on es sabers / de trobar motz e sos» i els «doctors de trobar» «que sabon essenhar / com se deu capdelar / cortz e faitz cabalos / en vers et en cansos / et en autres dictatz»²⁶ — segueix, amb algunes atenuacions, Thomas Cabham i els altres moralistes, condemnant inexorablement tots els joglars que viuen vilment:

co silh que fan sautar
simis o bocs o cas,
o que fan lurs jox vas...
o contrafan aucels,
o tocan esturmens,
o cantan entre gens
bassas per pauc d'aver...
ni cels que de folia
fan, cortz seguen, semblan,
que vergonha non an
de lunha deshonor,

²⁵ *Juglar, prec vos ans que mortz vos aucia*, P.-C. 434a,29, vv. 25-30. Ed. Martín De Riquer, *Obras completas del trovador Cerverí de Girona*. Texto, traducción y comentarios, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1947, p. 92; cf. també Cerverí de Girona, *Lírica, II*, a cura de Joan Coromines, Barcelona, Curial, 1988, p. 153, amb esmenes innecessàries al text.

²⁶ Vv. 198-305 de la *Declaratio*: cf., a les eds. cit. de V. Bertolucci Pizzorusso, pp. 104-106 de l'extret, i d'E. Vuolo, pp. 804-805.

ni non lur a sabor
 lunhs faitz plazens ni bos [...] ²⁷.

En realitat, l'actitud dels moralistes i d'escriptors com Ramon Llull o de trobadors com Cerverí i Guiraut Riquier, revela — al meu entendre — una situació socio-cultural molt més complexa que la implícita en els mots que hem llegit fins ara²⁸. Abans de tot, si ens atenem als dos documents més importants que ens proporcionen notícies sobre la joglaria catalana — és a dir els ensenyaments ja esmentats de Guiraut de Cabreira i Raimon Vidal — hem de concloure que no és ben bé exacte que el joglar de lírica fos divers del joglar que recitava cançons de gesta, perquè el primer hauria d'haver estat més refinat i culte i més respectuós del text que no pas l'altre: al contrari, de les paraules amb les quals Guiraut de Cabreira reprotxa a Cabra les seves deficiències i el joglaret exposa a Raimon Vidal les pròpies capacitats, resulta molt clarament que els joglars que actuaven a Catalunya — a més de saber fer jocs de mans i ballar i tocar bé la viola o l'arpa i cantar — havien de disposar d'un repertori que incloïa cançons de gesta i contes artúrics, novel·les de matèria clàssica i fabliaux, però també cançons dels trobadors, fins i tot dels més hermètics (Marcabru) i dels més refinats (Jaufre Rudel i Bernart de Ventadorn). Un joglar professional ben equipat havia, doncs, de dominar — almenys en teoria — un repertori apte per a qualsevol mena de públic: havia d'ésser capaç de divertir el pagès i el cavaller, el mercader i el clergue amb les seves habilitats acrobàtiques o l'exhibició de bèsties ensinistrades, les seves bufonades sovint desvergonyides, els contes exemplars i les novel·les còmiques, els poemes èpics i les faules cèltiques, les cançons trobadoresques i les empreses dels herois antics. Però, sobretot, havia de saber triar les

²⁷ Vv. 204-219 de la *Declaratio*: cf., a les eds. cit. de V. Bertolucci Pizzorusso, p. 104, i d'E. Vuolo, pp. 804-805.

²⁸ Cf. G. Tavani, «Consideracions sobre la funció persuasiva dels espectacles joglarescos», dins *Miscel·lània Jordi Carbonell*, 3 (= «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXIV, 1992), pp. 5-19.

peces i l'estil d'execució que més s'adeien amb el públic del moment — sempre heterogeni —, copsar-ne les reaccions, i adequar-s'hi, prompte a modificar la pròpia actuació, seguint l'instint i la inspiració, guiat per l'experiència, a fi de treure'n el més gran profit possible en termes d'èxit econòmic i de renom.

La posició d'Eiximenis és més oberta, encara que substancialment anàloga a l'expressada per Thomas Cabham i els altres moralistes. A més de distingir nítidament, al capítol esmentat, entre joglars bons i joglars dolents, Eiximenis — al capítol 880, «Com se deu aver príncep ab jutglars»²⁹ — afirma, citant Aristòtil com a testimoni, «que condició és de joch que plàcia e que alegre a aquells qui·l veen, car si no u fa costa a vegades massa als jutglars» i, per consegüent, «jotglar no·s deu plevir ['no deu abusar'] massa del senyor dient-li ne faent-li desonor ne vituperi», perquè «juglar deu complaure e no desplaure a negun, e majorment a aquell qui li dóna vida e qui·l pot auciore e exalçar». I successivament es refereix a les restriccions i a les reprovacions dictades pels doctors de l'Església en relació a les activitats joglaresques i en contra d'una excessiva generositat en favor del jugar per part dels «qui·l veen»:

D'aquests joglars dien los doctors que, si ells usen bé de lur art, atnent a temps e a paraules e a obres que no sien vedades per la Esgleya, aytal jotglar no pecca mortalment usant de son ofici. Emperò aquells qui per guanyar fama vana donen a aytals hòmens excessivament, aytals pequen greument, segons que diu sent Agostí, *Super Johannem*, car nodrexen-los a lagotejar-los ['adular-los'] e a fer moltes disolucions. Dien encara que dar als mals jotglars per tal que no difamen hom ne facen a hom minva ['prejudici moral'] quant han loc e laer de fer-ho, no seria mal fet.

Després d'haver dreçat la llista dels «vicis» dels joglars — els quals, essent infames, no poden combregar, ni exhibir-se en presència «de persones eclesiàstiques», ni rebre remuneració «si són dissoluts»,

²⁹ *Dotzè Llibre del Crestià*, II,2, ed. cit., 2^{on} vol., pp. 475-477.

ni esdevenir clergues, l'escriptor — ara citant Abdon — explica «que jutglarejar pot l'om en tres maneres»:

La primera si és tocant instruments, e açò de si mateix no és mal, ans l'om ne pot bé usar, axí com feya Daviu e los sants profetes alscuns, qui, volèn lur pensa levar en alt, entenien en tocar instruments; e a aqueste fi la santa Esgleya usa de instrument d'orgue. És ver que d'aquest jutglarejar pot lo jutglar usar mal, ço és, tocant a delitar carnalment o fer actes disoluts e vedats, e aytal ús li és vedat [...] per la santa Esgleya.

La segona espècia de jutglarejar sí és de boca, ço és, dient paraules delitables e provocans a riure, segons que damunt és dit, e d'açò axí matex pot lo jutglar mal usar o bé segons les paraules e segons la fi per què u fa: si bé ell ne usa, no és peccat mortal, axí com dit és; si mal, encorre les penes damunt dites, ultra lo peccat que comet.

La terça espècia e manera de jutglarejar és de obra, axí com fer solaç, e açò fer tempradament e per recreació alcuna après lo treball no és peccat mortal, si donchs la obra no era vedada, axí com [fa pecat] jutglar ab obres de art vedades, e encara [no pot] tregitar ['fer jocs de mans'] o dissolutament ballar.

Una posició, la d'Eiximenis, una mica menys rigorista que la de Thomas Cabham, i tanmateix essencialment conforme als dictàmens de les autoritats eclesiàstiques. Hom té la impressió que, a partir de la meitat del segle XIII, la disposició envers els joglars ha canviat de signe: des de la simpatia manifestada per Guiraut de Cabreira (± 1170) — si bé barrejada amb els retrets jocosos que tradicionalment el trobador feia al seu joglar — o el respecte i l'amabilitat que Guillem de Berguedan (entre 1170 i 1192/96) i Raimon Vidal (entre la fi del XII i el començament del XIII) mostren pels joglars i joglarets que introdueixen respectivament en els seus sirventesos i en les seves novel·les, es passa a l'amonestament de Cerverí, el qual intenta convèncer un confrare seu a adoptar un repertori marià, abandonant «la falsa confrayria» per exalçar només la Verge; i, al final del XIV (1385-1386), a l'actitud de tolerància condicional d'Eiximenis que també sembla concedir el seu plàcet preferentment als joglars honestos i que però no exclou del tot la funció recreativa

de la joglaria i la possibilitat per als joglars de fer riure, bé que «honestament»: una possibilitat que les actuacions dels joglars a la coronació d'Alfons el Benigne, per exemple, no preveien.

La documentació disponible sobre la joglaria catalana a la segona meitat del segle XIV ens confirma la impressió que la llibertat d'actuació dels joglars i la qualitat de llur repertori s'ha restringit considerablement: sabem, per exemple³⁰, que els joglars de música gaudien de gran crèdit: al servei de la cort hi havia alguns ministrers, músics i cantors, per a interpretar el repertori dels trobadors; i a més — sobretot quant a la execució musical — «parece como si todo aquel que supiese tocar un instrumento, bien viviera en el reino, bien estuviera sólo de paso por él, en un momento u otro hubiese pasado por la corte para ser oído — al tiempo que recompensado — por el monarca»³¹. Pere Miquel Carbonell, per exemple, ens diu del rei Joan I (1387-1396) que

La maior ancia que en ell era, era en fer cercar per lo mon los pus abtes ministrers que trobar se poguessen, axi d'esturments de corda com de boca, e xantres, per que li sonasen e cantasen devant tres vegades al dia, ço es una demati, e altra migdia, e altra vespres; e aquesta regla volia que fos servada cascun dia de la setmana: e ans que's gitas en lo lit voli'e faea los donzells e donzelles devant si dançar e solaçar exceptats los divendres³².

Tanmateix, si les notícies relatives a la presència o a les actuacions dels joglars d'«esturments» són nombroses i detallades i tot, les referències als «joglars de cants» són molt més migrades, i gairebé inexistent les indicacions sobre llur repertori — tret del fet que

³⁰ Veg. G. Tavani, «Consideracions sobre la funció persuasiva dels espectacles joglarescos», cit., p. 7.

³¹ M^a. C. Gomez Muntané, *La música en la Casa Real catalano-aragonesa (1336-1442)*. I. *Historia y documentos*, Barcelona, Antoni Bosch Editor, s.a. [1979], p. 13.

³² Cit. per M^a. C. Gómez Muntané, *op. cit.*, p. 15 i nota 8 (amb algunes esmenes meves).

cantaven també cançons trobadoresques, sense però que les fonts ens diguin quines i de quins autors — . La *Crònica de Pere el Cerimoniós* ens informa que a la cerimònia de la coronació del rei (1336) «estiguem ab grans cants e melodies de diverses joglars de nostra terra e de diverses parts»³³, però no diu res sobre la identitat dels executors ni sobre la mena de cançons que aquests cantaren.

Només els documents de la Cancelleria reial ens proporcionen alguns noms de joglars, entre els quals «els que porten nom català no semblen estar en majoria, i les denominacions d'alguns, diríeu que són veritables renoms professionals: Batxeller, Cercalsprou [...], Peguesa [...] que servia cap al 1315 el rei de Mallorca, Enamorat, Alegret...». En ocasió d'entrevistes entre el rei Jaume II i els nobles revoltosos (1303), les reunions «foren amenitzades per joglars i “soldaderas”»³⁴. Per un altre document de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, sabem que el joglar Comí, que havíem trobar a la cort d'Alfons el Benigne, molts anys abans (1304) havia estat encarregat per Jaume II de portar al rei Robert de Nàpols un dels llibres de la biblioteca reial que contenia les obres de Cerverí³⁵, que Comí molt probablement coneixia i que, també molt probablement, feien part del seu repertori. I és encara la documentació cancelleresca que es refereix a la presència de mims (joglars músics), d'un G. R. Rascas «trobador» a sou, el 1303, de Jaume II (que pel nom es diria joglar, i que però era també poeta, l'únic del qual podem suposar que compongués els textos que deia), d'un Bartomeu Planella, de Lleida, esmentat el mateix any com a cantador de «peguesques» — el gènere conreat per Cerverí — , de joglars i joglaresses francesos, d'un joglar gallec (Airas Paez, 1311-12) i de molts de nom italià³⁶.

³³ *Crònica de Pere el Cerimoniós*, cap. II, § 14: veg. *Les Quatre Grans Cròniques*, cit., p. 1026.

³⁴ J. Rubió i Balaguer, *Història de la Literatura Catalana*, traducció catalana, Montserrat, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, I, 61.

³⁵ *Id.*, *ibid.*, I, 63.

³⁶ *Id.*, *ibid.*, I, 62-63.

Els documents relatius al regnat de Pere el Cerimoniós — un sobirà particularment atent al fenòmen jogralesc, el qual, a les seves *Ordenacions* palatines, diu que els joglars són oportuns als reis «perquè tristícia o ira foragiten e a tots temps se mostren pus graciosos»³⁷ — ofereixen una llista molt llarga de joglars, la majoria dels quals de nom no català: anglesos, alemanys i moros de Xàtiva, tots músics, a més de portuguesos i castellans; i finalment de «joglars d'habilitats manuals o funambulesques» o dels que «“menaven cans o cabras” ensinistrades» o que «eren “mestres de jochs” o de “fer leugeries”»³⁸. De nom català només trobem Hug d'Alvelat (1356), Jaume Fluvià de Mallorca — anomenat «trobador de dances y jugar de boca» (1373-82) — o Pere de Rius, «trobador de dances e cançons» (1373-81). Finalment, sempre segons notícies documentals, des de 1337 fins a 1353, a la cort de Pere el Cerimoniós existia un grup de joglars, anomenats «referendarii gestorum antiquorum» que tenien per ofici la recitació de gestes antigues³⁹.

La imatge del joglar català, doncs, anàlogament a la d'altres països, se'ns presenta dibuixada amb trets sempre, o gairebé sempre, infamants en les disposicions dels concilis, en les ordenances dels reis, en les pastorals dels bisbes, en els tractats dels juristes. I no gensmenys, al costat d'aquesta imatge negativa, els textos ens ofereixen també una altra mena de notícies, en contradicció patent amb les primeres: reis que tenen a llur servei o reben en llur cort els joglars, tractadistes que distingeixen entre joglars bons i joglars dolents, senyors d'alt rang que els admeten a casa seva i els afalguen, comprant llurs lloances i usant-los com a propagandistes, ajuntaments que els contracten, fins i tot joglars que es fan rics, milloren llur posició social i arriben a fer donacions a llurs senyors — laics o eclesiàstics — o a deixar-los hereus de llur patrimoni, i

³⁷ Veg. també A. Pagès, *La poésie française en Catalogne, du XIIIe siècle à la fin du XVe*, Toulouse-Paris, Privat-Didier, 1936, pp. 16-17.

³⁸ J. Rubió i Balaguer, *Història de la Literatura Catalana*, cit., I, 64-65.

³⁹ *Id.*, *ibid.*, I, 66.

finalment joglars que, en algunes ciutats, es reuneixen en corporació, ni més ni menys que qualsevol altre grup de menestrals.

Tanmateix, resulta evident que a Catalunya, com a qualsevol altra part de l'Europa medieval, els joglars gaudien — malgrat els blasmes, les contestacions i els distinguo dels tractadistes — d'una gran acceptació per part del públic, popular i burgès però també aristocràtic, si fins i tot un príncep de la casa reial, com ara l'infant Pere, actua com a joglar durant el banquet per la coronació d'Alfons el Benigne⁴⁰, cantant ell mateix les danses que havia compost per a l'ocasió: i això malgrat la presència a la festa de molts joglars, a cadascun dels quals ell, acabada la dansa, donava «les vestedures que vestia, que era mantell e cot ab penes d'erminis, de drap d'aur e ab moltes perles», i «tantost [vestia] unes altres riques vestedures» «que li'n foren aparellades» i que donaria a un altre dels seus joglars després d'haver cantat la dansa següent. Aquesta disposició favorable del públic — dels públics — envers els joglars, que continuava immutable a despit de les prohibicions eclesiàstiques, va convèncer l'Església que el fenomen joglaresc i la seva càrrega potencialment subversiva ja no es podien neutralitzar només amb mesures repressives, sinó que — tot i reiterant tossudament prohibicions i condemnes, la ineficàcia de les quals és confirmada justament per llur contínua renovació — calia també canviar de tàctica, i apoderar-se d'aquell instrument tan eficaç, per tal de transformar-lo «a lo divino» i fer-ne una eina més d'una política que pretenia contrarestar la difusió de les exhibicions joglaresques. Per fer-ho, es va intentar convèncer els joglars, suaument com en el cas de Cerverí, o brutalment, a acceptar de canviar llur repertori o, si més no, d'incloure-hi un o més textos edificants triats entre els més dramàtics o emotius — oportunament adaptats als paràmetres d'una execució joglaresca. Es tracta de textos que, utilitzant els canals de difusió oferts per l'activitat dels joglars i sota el rètol joglaresc, es proposaven d'introduir, en els espectacles profans, missatges didascàlico-morali-

⁴⁰ Veg. nota 1.

tzadors, més o menys hàbilment estrafets, que d'aquesta manera podien d'una banda atènyer públics no particularment sensibles als espectacles edificants o que no estaven disposats a deixar-se emportar per les manifestacions d'histèria col·lectiva que acompanyaven l'escenificació de textos sagrats, i d'altra banda adquirien una força persuasòria més subtil i durable perquè no es presentaven explícitament com a vehicles de propaganda religiosa, encara que, de vegades, fossin estructurats de manera que afalaguessin els instints més retrògrads de la mentalitat medieval, per exemple la misogínia.

Sigui com sigui, els textos que ens interessen aquí són aquells en els quals la funció comunicativa — al servei d'unes intencions moralitzadores presentades en formes àgils i desimboltes, o almenys depurades de les acostumades cadències terrorífiques — resulta enllaçada íntimament amb l'acció persuasiva, gairebé hipnòtica, que exercien en general els textos joglarescos còmico-realístics, els quals tenien la capacitat d'atreure l'espectador dins l'acció representada, de fer-lo participar fins a la identificació positiva amb els protagonistes, quan aquests reproduïen una condició humana no excepcional, no heroica, ans mediocre, i tanmateix afranquida de les limitacions de les quals, en la realitat quotidiana, hom no es podia — al contrari — sostreure amb gaire facilitat. Un exemple dels textos tractats de tal manera és — com he tingut l'oportunitat de mostrar⁴¹ — el plany de la Verge *Augats, seyós qui credets Deu lo Payre*⁴², la primera estrofa del qual i el primer vers de la segona manifesten clarament llur caràcter adventici en el context, que — d'altra banda — resulta de la combinació entre un text líric i alguns elements d'una Passió.

⁴¹ G. Tavani, «Consideracions sobre la funció persuasiva dels espectacles joglarescos», cit. a la nota 28.

⁴² R. Aramon i Serra, «*Augats, seyós qui credets Deu lo Payre* (Assaig d'edició crítica)», en *Hispanic Studies in honour of J. González Llubera*, edited by Frank Pierce, Oxford, 1959, pp. 11-40; A. J. Soberanas i Lleó, «Una versió desconeguda d'*Augats, Seyós qui credets Déu lo Payre*», in *Estudis Romànics*, X, 1962 [= *Estudis de literatura catalana oferts a Jordi Rubió i Balaguer*, 1], pp. 147-154.

En aquest text i en els altres del mateix tipus, trobem fórmules — com ara la del primer vers («Augats, seyós») o de l'inici de l'estrofa següent («Auyats, barons qui passats per la via») que tenen un caràcter típicament joglaresc i que tenien una funció determinada: la d'atreure l'atenció d'un públic potencial, deixant-li entreveure la possibilitat d'assistir a un espectacle enllepolidor, que podia ésser divertit o commovedor, tràgic o exaltant, i que en tot cas prometia proporcionar un moment de recreació, un entreteniment agradable. Encara que l'assumpte no fos el que hom esperava, també els textos devots presentats així devien gaudir d'un èxit desconegut a les exhibicions oficials, i això produïa probablement un efecte persuasiu damunt l'opinió pública, en el sentit que convenia els oients que també la Passió del Crist o les lamentacions de la Verge posseïen una càrrega emotivo-dramàtica capaç de donar lloc a un espectacle interessant.

Les consideracions fetes fins ara ens convencen que, a Catalunya com a tot arreu, la joglaria constituïa un fenomen sòcio-cultural multiforme i bigarrat, del qual se'ns escapen encara avui l'efectiva consistència i organicitat, la mena de relacions en què es troba amb l'estructura sòcio-econòmica d'aquell temps i d'aquell espai i la mesura en què en reflecteix les contradiccions i els conflictes.

Giuseppe Tavani
Università di Roma